

Egy magyar geográfus professzor Észtországbán – Haltenberger Mihály tartui munkássága

Németh Ádám

Megjelenés alatt

Németh Á. (2013) 'Egy magyar geográfus professzor Észtországbán – Haltenberger Mihály tartui munkássága,' *Kapu*, XXVI. évf. 1. sz. 2013. január.

Bevezetés

Haltenberger Mihály (1888-1972) a magyar földrajztudomány történetének egyik kiemelkedő alakja volt, akinek életéről és munkásságáról azonban alig tudunk valamit. Ez annak fényében különösen meghökkentő, hogy egy másik európai állam geográfus közössége egy közismert, szakmailag megkerülhetetlen óriásként tekint a társadalom- és természetföldrajzban egyaránt otthonosan mozgó tudósra. E rövid tanulmány célja végigkísérni e méltatlanul mellőzött geográfus tudományos munkásságának legfőbb állomásait; különös tekintettel életének rövid, de igen termékeny periódusára, az észtországi évekre. Míg a cikk első fele egy rövid életrajzszerű összefoglalásnak tekinthető, addig a második rész bepillantást enged Haltenberger baltikumi kutatásaiba, szakmai tevékenységébe. Jellemző, hogy a tartui időszakról magyarul mindössze egy észti szerző néhány oldalas publikációja (Kurs, O. 1999a), munkásságának egyéb részleteiről Fodor Ferenc posztumusz kiadású grandiózus alkotása (2006), karrierjének és életének egyéb szakaszairól pedig csupán néhány rövidebb írás (a legfontosabb: Gajdos O. 2006) jelent fogódzót.

Életpályája

Haltenberger Mihály 1888. szeptember 2-án született Kassán, egy jómódú felvidéki polgárcsalád sarjaként. Szülei (Kozák Zsófia és Haltenberger Péter, egy helyi húsüzem vezetője) összesen négy fiúgyermeket hoztak világra, akik különös, ám kivétel nélkül igen tartalmas életpályát futottak be. Péter és Ferenc édesapjuk sikeres vállalkozását folytatták, Sámuel a magyar közlekedéstörténet egyik szimbolikus alakjává (1913-ban ő alapította hazánk első taxisszolgálatát), míg Mihály a földrajztudomány nemzetközileg is elismert szakemberévé vált (Gajdos O. 2006).

Haltenberger Mihály a fiatal éveit szülővárosában, Kassán töltötte, amelynek patinás, országos hírű premontrei főgimnáziumába 1898 szeptemberében nyert felvételt. Habár gimnáziumi éve során nem volt különösebben jó tanuló, 1906-ban sikeres érettségi vizsgát tett, majd ősztől a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen folytatta tanulmányait. Itt olyan nagynevű természettudósok és akadémikusok egyengették útját, mint Lóczy Lajos geográfus, Krenner József mineralógus (róla nevezték el pl. a krennerit nevű ásványt), vagy Kövesligethy Radó csillagász-geofizikus. 1908 és 1910 között a németországi Greifswaldban tanult, ahol partmorfológiai és dűnemorfolófiái kérdésekkel foglalkozott (1911: „A tenger romboló munkája”; 1916: „A dűnék rendszertana” stb.). Itt írta disszertációját is „Über Art und Umfang des Landverlustes und Landzuwachses auf Hiddensee bei Rügen” (A Rügen melletti Hiddensee földje fogyatkozásainak és növekedéseinek fajtáiról és mértékéről) címmel (Kurs, O. 1999a). Miután tanulmányútjai során bejárta az olasz és svájci Alpokat, ill. Skandináviát, 1911-től a miskolci, majd 1913-tól rövid ideig a lőcsei királyi katolikus gimnázium tanára volt. Még ugyanezen évben a Vallás- és Közoktatási Minisztérium

jóvoltából külföldi ösztöndíjat nyert, melynek révén – a világhírű geomorfológus, William Morris Davis oldalán – bejárhatta az Amerikai Egyesült Államok természetföldrajzi nevezetességeit. Önálló kutatásokat végzett az Arkansas-folyó kanyonjában, a Block Island nevű Atlanti-óceáni szigeten, de lehetősége volt az 1906-os kaliforniai földrengés nyomainak tanulmányozására is. A modern amerikai módszereket megismerve, és a tengerentúli, ill. a német geográfiai szemléletet ötvözve már ekkor sikerült megalapoznia tudományos pályafutását.

Magyarországra visszatérve a Szilágyi Erzsébet és a Ráskay Lea leánygimnáziumban, továbbá a Budapesti Tudományegyetemen tanított geomorfológiát, térképészetet és közlekedési, ill. kereskedelmi földrajzot. Az első világháború borzalmai rövid ideig a politikai és katonai földrajz felé terelték figyelmét: 1915-ben előbb „A világháború geográfiája”, majd a „Háborús vonatkozások a földrajz tanításában” című munkákat publikálta. A trianoni döntés mély sebeket ejtett lelkén, amelyet személyes tragédiaként élt meg – hiszen szülővárosát, Kassát is elcsatolták – és amelyet a magyar történelem legnagyobb katasztrófájának tekintett. A traumát lassan tudta csak feldolgozni; az 1920-as években kiadott munkáiban így újra és újra megjelent a nemzetféltség gondolata, a nemzethalál víziója.

Az 1924-es esztendő fordulópontot jelentett Haltenberger Mihály életében. Egy fiatal államalakulat patinás felsőoktatási intézménye, az észtországi Tartui (Dorpati) Egyetem ugyanis felkérte az akkor már Európa-szerte ismert geográfust a vendégprofesszori állás betöltésére. Haltenberger ezután két évig élt, tanított és kutatott Tartuban, ahol – az önálló észti földrajztudomány egyik megalapozójaként – életének legtermékenyebb időszakát töltötte.

Miután hazatért Magyarországra, 1934-ig ismét a Szilágyi Erzsébet és a Ráskay Lea Leánygimnázium tanára (1931-ig igazgatója), majd a Műegyetem gazdaságföldrajzi magántanára, ill. 1934-1944 között a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium igazgatója volt, ahol rk. tanári címet szerzett. Jól látható, hogy az 1930-as, '40-es években érdeklődése egyre inkább a társadalomföldrajz felé fordult. 1938-ban „A magyar földrajz úttörői” címmel tudománytörténeti munkát adott ki, majd 1942-től Budapest városföldrajzával kezdett foglalkozni (Budapest városföldrajza 1942; Hogyan alakult ki Budapest? 1943; Budapest hat elővárosa 1945; Nagy-Budapest falvai 1947). A világháborúba sodródott Magyarország geostratégiai és politikai földrajzi helyzetét elemezte a „Politikai világkép – Magyarország és a Föld mai négy vezető nagyhatalma” c. publikációjában. Az ő tollából született a két világháború közötti időszak egyetlen olyan műve, amely „feladta a történelmi Magyarország leírását és helyette csak a csonkaországra korlátozta magát” („Rumpfungarn” 1932) (Fodor F. 2006). A geográfus szakma azonban az 1944-ben napvilágot látott „Tengerészeti földrajz” c. 264 oldalas munkát tekinti Haltenberger Mihály fő művének, amelyet kivételesen magas színvonalra és unikális jellegre révén, még a szocialista érában is többször kiadtak. Haltenberger a két világháború közötti magyar földrajztudomány egyik legaktívabb képviselője volt. Amellett, hogy társszerzőkkel középiskolai tankönyveket írt, útjára indította és szerkesztette a „Pedagógiai Szeminárium” és a „Geographica Hungarica” c. folyóiratokat, bár utóbbi két év elteltével sajnos kénytelen volt megszűntetni. Miután külföldi tartózkodása alatt megszervezte a Balti-tengeri oceanográfiai kutatásokat, három évtizeden át a magyar tengerésztiszt-képzésben is tevékenyen részt vett (Magyar Életrajzi Lexikon). Haltenberger Mihály kétségkívül a magyar földrajztudomány két világháború közötti „nagy nemzedékének” (Lóczy, Cholnoky, Teleki, Bátki, Györffy, Prinz, Kogutowicz, Hézsér, Milleker stb.) tagja volt (Fodor F. 2006).

A második világháború után nyugdíjazták, bár valószínű, hogy polgári származása, értékrendje és korábbi munkássága miatt inkább a tudományos élet periferiájára kívánták száműzni (Gajdos O. 2006). Erre utal az általa betöltött tisztségek kronológiája is. 1922-1927 között még a Magyarországi Kárpát Egyesület főtitkára, 1929-ben a Magyar Adria Egyesület alelnöke, 1931-től a Szent István Akadémia tagja, 1934-1944 között a Fővárosi Pedagógiai

Szeminárium igazgatója volt. 1927-ben a hallei akadémia, 1934-ben pedig a stockholmi Antropológiai és Geográfiai Társaság tagjává választották. Ehhez képest 1945 után már „csak” az Eötvös Gimnázium tanáraként dolgozhatott és dolgozott, egészen nyugdíjazásáig (Magyar Katolikus Lexikon). Miután a szocialista rendszer szinte kitörölte a társadalom kollektív emlékezetéből, Haltenberger Mihály 1972. február 4-én hunyt el Budapesten.

Haltenberger Mihály munkásságát tematika alapján jellegzetes csoportokba rendezhetjük (összefoglalja: Fodor F. 2006). A morfológiai, oeconográfiai, gazdaság-, település- és politikai földrajzi, ill. didaktikai tanulmányai mellett azonban a Baltikummal foglalkozó munkái eddig nagyon kevés figyelmet kaptak, csakúgy, mint életének rövid, de termékeny észtországi periódusa.

Az észtországi évek

A XX. század előtt Észtország soha nem volt független állam, területe a történelem során sokszor sokféle birodalom fennhatósága alá tartozott. A XIII. század elejétől német (részben dán), a XVI. század végétől lengyel, később svéd, 1721-től pedig orosz megszállás alá került. A Tartui Egyetemet 1632-ben alapította II. Gusztáv Adolf svéd király, mely saját korában a Svéd Birodalom második egyeteme (Uppsala után) és Livónia (történelmi provincia: nagyjából a mai Észtország és Lettország területe) legelső felsőoktatási intézménye volt. Mivel a sok száz éves függőség miatt az oktatás nyelve eleinte a latin, később a német, majd 1890-től az orosz volt, nem meglepő, hogy amikor Észtország az első világháború után először elnyerte a függetlenségét, a tudomány művelőinek legnagyobb része nem is tudott észtül. A földrajztudomány mindig is előkelő helyet foglalt el a Tartui Egyetem oktatási, kutatási profiljában, bár egységes, észt nyelven intézményesített művelésére csak 1919 után nyílt lehetőség (Kurs, O. 1999b).

Az eredeti tervek szerint a kronstadti születésű Elmar Rosenthal töltötte volna be a Földrajzi Intézet vezetői tisztségét, ám ő 1919-ben váratlanul meghalt (Paatsi, V. 1982). Így önálló, észt anyanyelvű tudományos közösség hiányában külföldről kellett „importálni” szakembert: 1920-ban a neves finn Ázsia-kutatót, Johannes Gabriel Granöt nevezték ki az egyetem első földrajzprofesszorává. Granö három évig vezette az intézetet; kutatási és oktatási tevékenysége elsősorban a térképészetre és tájértékelésre terjedt ki (pl. Granö, J. G. 1922). A finn tudós 1923-ban távozott Tartuból, azonban még ekkor sem volt olyan nagy formátumú észt professzor, aki betölthette volna e pozíciót. A választás a felvidéki származású geográfusra esett.

Haltenberger Mihály 1924 őszén kezdett tanítani a Tartui Egyetemen, ahol először térképészetet, általános természetföldrajzot, ill. Európa és az Egyesült Államok földrajzát, később emberföldrajzot és Észtország földrajzát oktatta, majd a terepgyakorlatok irányítását is magára vállalta. Rövid, két éves baltikumi tartózkodása alatt nem tanulta meg az észt nyelvet, óráit németül tartotta. Ezzel nem keltett ugyan különösebb feltűnést, hiszen a német továbbra is az egyik legszélesebb körben használt idegen nyelv volt, azonban meggátolta abban, hogy tanítványjaival szorosabb emberi vagy szakmai kapcsolatokat építsen ki. Részben ez lehetett az oka annak is, hogy bár mindenki szakmai óriásként tisztelte, nem szerveződött a személye köré tudományos munkacsoport (Kurs, O. 1988). Az észt és orosz források feldolgozásában és írásainak észt nyelvre történő fordításában Eerik Inari, a később szép karriert befutó, Hamburgban letelepedő településföldrajzos volt segítségére. Haltenberger talán legmaradandóbb intézkedése az volt, hogy 1925-ben útjára indította a még ma is létező „Publicationes Instituti Universitatis Dorpatensis (Tartuensis) Geographici” c. tudományos szaklapot, amelyből Tartuban tartózkodása idején 15 füzet jelent meg, összesen 480 oldalnyi összterjedelemben.

Legelőször publikált munkája a „Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord-, oder zu Mitteleuropa?” (1925) címet viselte. Központi kérdése – hogy hol is helyezkedik el

tulajdonképpen a Baltikum Európa nagytérségi szerkezetében – azóta mit sem veszített aktualitásából. A három balti köztársaság néprajzi, természeti, történeti, művelődési, gazdasági, települési és politikai földrajzi tulajdonságait vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy Észt- és Lettország inkább Észak-Európával, míg Litvánia inkább Közép-Európával mutat hasonlóságot. Kiemelkedő jelentőségű munka az észtországi földrajzi kutatásokról és a balti állam település-, ill. gazdaságföldrajzáról szóló tanulmánya is („Recent Geographical Work in Estonia” és „Der wirtschaftsgeographische Charakter der Städte der Republik Eesti” 1925). Írásának korát meghaladó jelentőségét jelzi, hogy olyan modern szempontokat is elemzett, mint a város és vonzáskörzeteik közötti kapcsolatok, valamint a helyi energiák szerepe a településfejlődésben (Kurs, O. 1999a). Hazatérése után három évvel, már Németországban adták ki a balti köztársaságok társadalomföldrajzi vázlatát tartalmazó „Enzyklopädie der Erkunde – Die Baltischen Länder” c. tanulmányát (1929).

Napjainkban többnyire az 1926-ban kiadott „Landeskunde von Eesti” c. könyvet, az első Észtország-monográfiát szokás Haltenberger Mihály fő művének tekinteni. Modern geográfiai szemléletének ékes bizonyítéka, hogy felismerte: csak a természeti, társadalmi, gazdasági és települési szféra (utóbbiba az infrastruktúrát is beleértette) összesített vizsgálata révén alakítható ki komplex kép egy adott földrajzi egységről. Így szemléletmódja egyfajta „archaikus tetraéder-modellnek” is tekinthető (Tóth J. 2002). A természetföldrajzi fejezetek az ország domborzatát, vízrajzát, éghajlatát és növényzetét vizsgálják, míg a társadalomföldrajzi szakaszok többek közt a népesség struktúrájának jellegzetességeit, a gazdasági ágazatok sajátosságait és a településszerkezet legfőbb jellemzőit veszik górcső alá (a települések közül részletesen Tallinnt és Tartut tárgyalja). Munkája végén összegzi a balti állam geopolitikai jellegzetességeit, úgy, mint államforma, nagyság, fekvés, határok stb. A leghosszabb, összesen 36 oldalas fejezet Észtország geológiai, geomorfológiai tulajdonságaival foglalkozik, melyben különösen nagy hangsúlyt fektet a tájegységek tipizálására.

A szerző már a fejezet elején megállapítja, hogy Észtország geomorfológiai képét alapvetően a jégkorszaki eljegesedés akkumulációs (ritkábban eróziós) nyomai, ill. azok térbeli előfordulásának jellegzetességei határozzák meg. Granö nyomán három „régión” és ezeken belül további 14 „alrégión” ír le, majd ezeket – gazdag fényképes illusztrációval kiegészítve – egymás után részletesen jellemzi. E három régió: Észak-Észtország és a szigetvilág („óv-vidék”), Középső- és Északkelet-Észtország („drumlin-vidék”), ill. Délkelet-Észtország („morénadomb-vidék”). Északon lágyan hullámzó mészkőtábla-vidéket találunk kőtengerekkel és szinte tökéletesen vízszintes rétegekkel, amelyek nyugaton meredek partként (észtül „pank”) futnak ki a tengerre. A régió másik jellegzetessége az a glintlépcső, amely geológiai értelemben Észak-Európa és a Kelet-Európai-síkság határát jelenti. A glintvonal Paldiskinél és Narvánál metszi a Finn-öböl partját, a két város között azonban a parttal többé-kevésbé párhuzamosan, attól maximum 1-10 km-es távolságban fut végig. A vidék legmagasabb térszíne a rakverei-, pandiverei óv-vidék (a híres rakverei vár is egy óv áll). Közép-Észtország síkságok és alacsony drumlinek egyhangú tájképét mutatja; geomorfológiai szempontból csak a viljandi-helmei ösfolyamvölgy tarthat számot különösebb érdeklődésre. Délkeleten találjuk a Baltikum legmagasabb térszínét, amely olvadékvizek által sugárirányban felszabdalt morénadomb-vidéket jelent. Itt emelkedik az ország legmagasabb pontja, a 318 m-es Suur Munamägi („Nagy tojáshegy”) is.

Érdekes tanulságokkal szolgál a „Landeskunde von Eesti” c. tanulmány bevezetőjének áttekintése is. Haltenberger szerint 1918 után létrejött egy új európai államtípus: a Finnország, Észtország és Magyarország alkotta „finnugor-típus”; e három ország közös jellemzője, hogy két-két európai nagyhatalom romjain keletkeztek vagy épültek újjá. A kelet-közép-európai realitás legfőbb rendező elvének tehát Haltenberger a német és orosz tömb közötti mindenkori geopolitikai viszonyt tekintette, és ezzel a két világháború között népszerű „Zwischeneuropa”

fogalmát visszhangozta (a Köztes-Európa terminológiát Pándi Lajos vezette be a magyar köztudatba – Pándi L. 1994). Azonban míg előző két ország lakóinak – ahogy fogalmaz – „nem kell könnycseppjeiket törölgetniük”, addig a trianoni megcsonkítás „húsba vágó fájdalmat okoz a magyarságnak”. A helyet kihasználva és az alkalmat megragadva ezt követően részletesen ír a trianoni döntés következményeiről. Haltenberger szemléletét alapvetően a földrajzi determinizmus jellemezte, hiszen bevezetőjében többször is hangsúlyozta: minden népnek megvan a maga útja, a maga sorsa, amelyet alapvetően az ország természeti adottságai határoznak meg. Egyetlen állam sem tekinthet el a földrajzi adottságok reális számbavételétől. Ezzel magyarázatot és egyúttal célkitűzést is szolgáltat leíró jellegű munkájához.

Érdekes, hogy Észtországot vizsgálatai alapján „második Hollandiának” nevezi, és nagy jövőt jósol a nagyipari állattenyésztésnek, melyet a következő évtizedek húzóágazatának vél. A szerény anyagi források, az alacsony népességszám és az észt lakosság nagyrészt szegényparaszti mivolta miatt ugyanakkor óva int attól, hogy hiú ábrándokat tápláljanak az észt tudományosság világszínvonalúvá válásáról. A történelem azonban felülírta Haltenberger eme jóslatát. A XXI. századba lépve ennek épp ellenkezője jellemzi a balti államot: a lakosság alig pár százalékát foglalkoztató mezőgazdasági szféra értéktermelése messze elmarad a szekunder és terciér szektorétól, viszont Észtország – amellet, hogy a GDP-növekedést tekintve pillanatnyilag Európa legdinamikusabban fejlődő állama – világsők közé került pl. az internet-felhasználók arányát és a számítástechnikai innovációk elterjedését tekintve. Elég csak az e-kormányzás észt modelljére, vagy a webes kommunikációt forradalmasító, észt fejlesztésű Skype-ra gondolni.

Összegzés

Haltenberger Mihály földrajzi gondolkodását mindvégig áthatotta a német geográfusokra jellemző szigorú tárgyilagosság, a tiszta objektív szemlélet. „Bámulatosan szorgalmas és aprólékos adatgyűjtésével nagy értékeket halmozott fel”, bár a szubjektivizmus elvszerű kizárásával – ami egyébként egyéniségéből következett – munkái gyakran nehézkessé váltak (Fodor F. 2006). Magyarországi tudományos munkásságának legfőbb eredményei így elsősorban azok anyagában, mennyiségében rejlenek, és kevésbé az innovatív módszereiben. Hasonló megállapítások tehetők a tartui publikációira is, azonban van egy nagyon fontos különbség. Nevezetesen, hogy rövid észtországi tartózkodása alapvetően meghatározta egy újonnan formálódó nemzeti földrajztudomány kialakulását és fejlődését, és tette azt – nemzetközi színvonalú kutatásai révén – Európa számára is ismertté. Nem véletlen, hogy elévülhetetlen érdemeit az észt kormány is elismerte, és Haltenbergert Mihályt a Sas-rend parancsnoki keresztjével tüntette ki (Fodor F. 2006).

Nemzetközileg is elismert tudóst, precíz szakembert és kiváló tanárt tisztelhetünk az ő személyében, aki – talán az utolsók közt – mind a természeti, mind a társadalmi földrajz területén maradandót alkotott. Több mint húsz könyve jelent meg nyomtatásban, s csaknem ugyanennyi tanulmánya, cikke különféle folyóiratokban (Gajdos O. 2006). Karrierjének talán legfontosabb állomása a tartui periódus volt, melynek egyetemén utána – az általa kitaposott ösvényen – már újtukra indulhattak az első észt anyanyelvű geográfusok is (Edgar Kant, Endel Krepp stb.). „Ötven én kegyetlen megszállás után Haltenberger sorai ma is aktuálisak. Reménykedhetünk, sőt biztosak lehetünk abban, hogy a szinte elfeledett, a magyar sajtóban méltatlanul háttérbe szorított észt rokonaink nemzeti kultúrája ismét gyors fejlődésnek indul, és az észt földrajztudomány is újra elnyeri a világot elismerését” (Kubassek J. 1989).

Irodalomjegyzék

- Fodor F. 2006: A magyar földrajztudomány története. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 820 p. http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/fodor_foldrajz.pdf
- Gajdos O. 2006: Haltenberger Mihály. Gömörország, 7. évf. 2. sz. pp. 56-62.
- Haltenberger M. 1925: Gehört das Baltikum zu Ost-, Nord-, oder zu Mitteleuropa? Publ. Ins. Un. Dorp. Geogr. No. 1.
- Haltenberger M. 1925: Recent Geographical Work in Estonia. Publ. Ins. Un. Dorp. Geogr. No. 2.
- Haltenberger M. 1925: Der wirtschaftsgeographische Charakter der Städte der Republik Eesti. Publ. Ins. Un. Dorp. Geogr. No. 3.
- Haltenberger M. 1926: Landeskunde von Eesti 1-5. Publ. Ins. Un. Dorp. Geogr. No. 6-10. pp. 1-202.
- Haltenberger M. 1929: Enzyklopädie der Erkunde – Die Baltischen Länder. Franz Deuticke. Leipzig und Wien, p. 77.
- Granö, J. G. 1922: Eesti maastikulised üksused (Észtország tájtípusai)
- Kubassek J. 1989: Megemlékezés Haltenberger Mihályról születésének 100. évfordulóján. Földrajzi Múzeumi Tanulmányok
- Kurs, O. 1988: Geographers in Research of Administrative Units and Administrative Division of Estonia. Geographical Research, Tallinn, Estonian Geographical Society, pp. 93-100.
- Kurs, O. 1999a: Haltenberger Mihály szerepe az észt földrajztudományban. Földrajzi Közlemények, 1-2. sz. pp. 47-50.
- Kurs, O. 1999b: Geograafia Eestis 17.-20. sajandil (Geography in Estonia 17th – 20th Centuries). Publicationes Instituti Geographici Universitatis Tartuensis, No. 83, Tartu Ülikooli geograafia instituut, 44 p.
- Paatsi, V. 1982: J. G. Granö Tartu Ülikoolis. Eesti Loodus, Tartu, pp. 357-362.
- Pándi L. 1994: Köztes-Európa 1763-1993 térképgyűjtemény <http://terkepek.adatbank.transindex.ro/>
- Tóth J. (szerk.) 2002: Általános társadalomföldrajz I.; Dialóg Campus Kiadó, Bp.-Pécs

Magyar Életrajzi Lexikon:

http://jelesnapok.oszk.hu/prod/unnep/haltenberger_mihaly_szuletesnapja_1888

Magyar Katolikus Lexikon

<http://lexikon.katolikus.hu/H/Haltenberger.html>